

Egy harangozó mesél

Szemelvények és adalékok a *Surján, az elfelejtett falu* című tanulmányhoz¹

Feketén gomolygó felhők és napsugarak váltogatták egymást azon a délutánon, amikor bekanyarodtunk a surjáni útra. Figyelmesen kellett haladnunk, hisz Bókát elhagyva nemigen vehető észre a bal oldali mellékút. Jelzőtábla nélkül ágazódik az út, észrevétlenül, szégyenlősen, vagy talán titokzatosan kanyarog Surján felé. Végigfut velünk a nép nyelvén is sokat emlegetett surjáni pusztá, majd kicsit odébb egy gémeskút is felüti a fejét. A törött gém már magán viseli az elhagyatottság jelét, arról pedig még álmodni sem kell, hogy netalán víz is lenne a kút mélyén. A pusztán szétszórt házakból kutyák hada rohamozott meg bennünket, eget rengető csaholással próbálták továbbbúzni az idegent, a betolakodót.

A falu bejáratánál a névtáblára vadalmafaág borult, amely szinte védőpajzsként jelzi a látogatónak: itt nincs mit és kit keresnie. Ha mégis továbbmegyünk, a kőhídon túl a mocsárból békakuruttyolás hallatszik, majd egy hirtelen jobb kanyar után szemünk elé tárul a falu.

A település már a török hódoltság alatt is létezett, a maga 120–130 házával és kb. 600 lakosával; szerbek, magyarok, bolgárok, svábok, románok lakták, római katolikusok és görögkeletiek. De vannak írások 1470-ből is, amelyben szó esik egy Serjén nevezetű földbirtokosról, talán az ő tulajdonában lehetett ez a falu. Csak találgathatunk. De mindebből a mai Surjában semmit se tapasztalhatunk. Még azt sem vehetjük észre, hogy építészeti és falutelepítési szempontból milyen hányatott sorsa volt a falunak a történelem folyamán. Tartozott Csanád megyéhez is, majd az 1717-es évekből fennmaradt adatok szerint a kincstári összeírásban a Csákovai kerülethez csapták; Csávos² volt a postája, vasútállomása pedig Surján-Zsibova. Az akkor dúlt járványok megritkították a falu lakosságát, mert

¹ www.vmtt.org.rs/.../558_570_Toht_Glemba_A.pdf.

² Csávos Árpád-kori település volt.

A surjáni puszta – Rózsa Sándor-rét

mindössze 32 lakott ház maradt meg. Ezt a kevés házat csatolták Torontál vármegyéhez, a Módosi járáshoz, majd manapság Torontálszécsány (szerb nevén Sečanj) községhez. Ennek a hányatott sorsnak még a Temes folyó áradó kedve sem vethetett véget. Amilyen gyorsan jött az árvíz, olyan gyorsan igyekeztek a kárt helyrehozni a szorgos kezű surjániak.

Csend honol mindenütt, sehol egy ember, egy hangos szó vagy zaj. Kihalt, üres házak, foghíjas kerítések köszönnek ránk. Reménytelen az utánpótlás. Pedig az 1948-as években, amikor a világháború után a demográfiaival megbízott illetékesek a falut járták, 682 lakost írtak össze. A 2011-es összeírás már mindössze 253 lelket talált itt. A falu számbeliségének a fénykora az 1953-as évről vezethető vissza, amikor is 807 lakos élt itt és művelte a surjáni földeket. 1961-től napjainkig szüntelenül zsugorodik a falu. Ottjártunkkor csak 260 személlyel „dicsekedhet”. Ennek még a felénél is kevesebb a magyar.

Az út mellett jobb oldalon a második világháborús emlékmű, a harcban elesettek névsorával arra emlékeztet, hogy szerbek, magyarok egyaránt kivették a részüket a népfelszabadító háborúból; az emlékmű gondozatlan, a vaskerítés is régóta rozsdás, a talapzaton az 1955-ös szám. Balról a községháza és az orvosi rendelő. A tágas, kietlen utcában bal felől nehezen felismerhető kisbolt. Hiányolom az előtte üldögélő sörözőket, italozókat, úgy, ahogyan azt falun szokták, jobb szórakozás híján. A jobb oldali

A surjáni pumpás kút

utcában egy pumpás kutat véltünk felfedezni. Iható, finom, sejtelmes ízű a vize. A kút csattogására az egyik házból egy férfi lépett ki. Fején új keletű sapka, cigarettával a szájában közelített felénk.

– Nem idevalósiak, ugye? – kérdezett ránk szerbül, köszönés helyett.

– Nem – rebegtem halkán két kortyolás között, s igyekeztem gyorsan visszatérni abból a gyermekkori emlékezésből, amelybe a víz íze sodort.

– Ez az én házam itt – mutatott egy házra –, de átengedtem a fiamnak és a menyemnek, én pedig beköltöztem a szomszéd házába, aki Svédországban van, de rám bízta a házat, hogy őrizzem, míg ők odakint dolgoznak. Nem tudom, hazajönnek-e valaha, de a ház jó állapotban van, s míg élek, nekem jó lesz. A 62. évemet taposom – dőlt belőle a szó rendíthetetlenül, megállás nélkül, én pedig abban reménykedtem, hogy azért mégis tudnék tőle egyet-mást kérdezni is.

Zdravko Mikašinović, ahogyan utólag megtudtam a nevét, bolgár származású. Szerinte egy bolgár mondás azt tartja, hogy ha meghal egy asszony a házból, akkor a ház is meghal, ezért van itt Surjánon ilyen sok üres és romos ház. Sok asszonyt vittek innen ki a temetőbe az utóbbi időben. Bóbeszédűségét csakis a magányra vezethetem vissza, hisz a kevés lakosú faluban nemigen van olyan személy, akivel szót lehetne váltani.

A községházán, a helyi iroda és a helyi közösség közös irodájának a falán kétnyelvű tábla díszleg. Régi és új keletű egyaránt két nyelven: szer-

Zdravko Mikašinović: Ez az én házam

bül, cirill betűvel és magyarul. Itt senkit sem zavar a kétnyelvű tábla. A falu népe már ősidők óta tudja egymásról, hogy ki kicsoda és milyen nemzetiségű, s nincs abban semmi különös, ha a másik anyanyelvén is van felirat. De az épületbe már nem lehetett bemenni. Hetente egy alkalommal fogadják az ügyfeleket. S ez a nap nem az.

A vendéglátónk örömmel fogadott bennünket, még a surjáni harangozót, Szabó Károlyt (1933) is ide invitálta, aki csakhamar széles mosollyal, barátságosan köszönve megjelent, némi kétkedéssel az arcán, ugyan mit mondhatna ő erről a faluról?

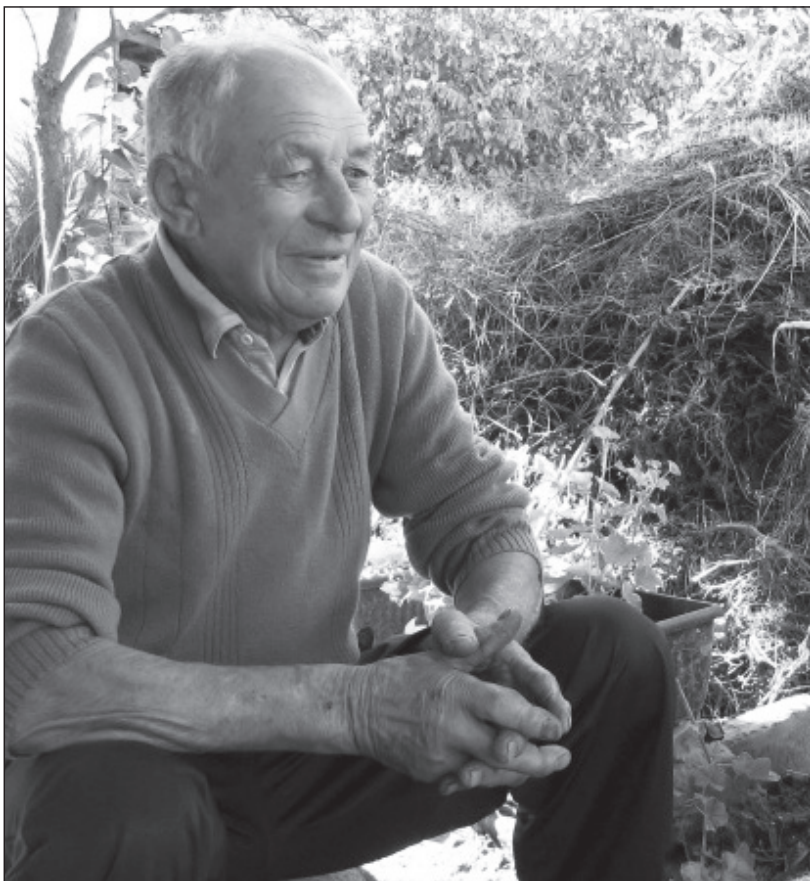
– Nincs nekem iskolám – mondta szerényen –, hogy a tanult embereknek újat mondhassak.

Hogy volt neki mit mondania, azt a későbbiek során megtapasztalhattuk. Živica, a házigazdánk, aki jómaga is Nagybecskerekéről költözött ide, hogy kipihenje az évtizedes fáradtságot, amelyet a vezető beosztás, majd családjának a szétesése okozott, házi pálinkával kínált bennünket is.

– No, ez jó nyelvoldó – viccelődött a harangozó. Lelki szemeink előtt megjelent a nyelvoldás módja és eredménye is.

– Én született surjáni vagyok, 33-beli – mondta Károly bácsi –, nagy tisztségem van a templomban. Nyolc-kilenc éve vagyok harangozó a faluban, de attól félek, hogy egyben az utolsó is – húzta el fanyarul a száját.

– Amikor harangozni kezdtem, akkor még elég sokan voltunk a faluban, harangoztam reggel, délben, este, misékre is, de a halál hírére is én adtam tovább. Nem emlékszem rá, hogy más is akarta volna ezt a tisztséget, de én igen.

A harangozó mesélés közben

Az egykék

– Anyám surjáni volt, öten voltak testvérek, de apám Detáról származott, ő egyke volt, nem volt testvére. Deta ma már Romániához tartozik. Sok magyar volt annak idején ott is. Én magam vagyok, volt egy leánytestvérem, de még mielőtt én születtem volna, meghalt, így hát magam vagyok. Hogy miért nem lett még testvérem, sose kérdeztem. Pedig biztos volt ok rá, hisz annak idején ritkaságszámba ment, ha valakinek csak egy gyereke volt. Nekem is csak egy lányom van, furcsa a világ... emígy is elfogyunk lassan, haldoklik ez a falu, kislányom, itt mindenki ezt mondja. De hát mit mondjak, az én egyetlen lányom is Bókán van férjnél, szerbnél, két unokám és két dédunokám van, egyikük se tud magyarul. Mind-egyikük szerb.

A magyar idők

– A szüleim földjét műveltük, abból éltünk. Ha nem az iskolában voltam, akkor apámmal dolgoztam a réten. A „magyar idő” alatt volt itt magyar iskola is, de én már 1939-ben, amikor elsőbe kezdtem járni, szerb nyelven tanultam. De nem volt baj, tudtam én szerbül. Megtanultuk az utcán egymástól játék közben a másik nyelvét. Az iskola az öreg imaházban volt, amelyet mise alkalmával templommá varázsoltak egy harmonikaajtóval, hétköznapi pedig iskola volt. Akkor negyven–ötven iskolás gyerek volt a faluban. Ma csak négy diák van, az első és a második osztály itt van a faluban, a 3. osztályos diák (egy) Bókára jár szerb iskolába – jegyezte meg a harangozó.

– A szerbeknek rendes templomuk volt, csak nekünk magyaroknak hiányzott a templom. Volt egy harangláb, azon harangoztak, amikor kellett.

A „magyar időkről” többször nem esett említés, vagy azért, mert régen volt, vagy azért, mert az utána következő idők már sokkal jobban megmaradtak az emlékezetében. Egy mozzanat azonban állandóan végigkísért bennünket a beszélgetés során, akármerre csürtük-csavartuk a szót, a harangozás mindig belelopta magát a mondanivalóba, annak a művészete és az a tisztelet, amely a harangozónak kijárt ezzel együtt.

Szórakozás a faluban

Ne gondolja a kedves olvasó, hogy ebben a picinyke kis faluban nem volt szórakozási lehetőségük az akkori fiataloknak. Surjánon is, mint számos más vajdasági kis falucskában, nagyban dívott a művelődési élet, amely Karcsi bácsi korosztályát volt hivatott megszólítani.

– Mire mi felcseperedtünk, már volt a faluban kultúrotthon. Oda jártunk színészkedni is. A feleségem 35-beli, itt ismerkedtünk meg a faluban. Majd közösen eljárógattunk a színjátszó csoportba, szerepeket tanultunk, persze magyarul, majd azt leadtuk. Hát így szórakoztunk – fűzte a meséjét a harangozó tovább.

– De a fiúk, a férfiak kedvence mégis a kuglipálya volt. Oda jártunk azután rendszeresen. Én nagyon jó kuglizó voltam – dicsekedte.

– De már semmi se maradt meg ebből manapság. Ha jól emlékszem, már a 60-as évektől nincs kultúrotthonunk se, mármint nekünk magyaroknak – mélységes bánat jelent meg a tekintetében, majd a messzeségbe révedt, s nehogy megzavarjam a harangozó méltó emlékezését, óvatosan összecsuksztam a jegyzetfüzetemet.

Itt csak az a magyar szó hangzik el, amit a helybeliek kimondanak...

A falu bejáratától nem messze áll a művelődési otthon, rendezett épület, látszanak rajta a nemrégiben elvégzett újtási munkálatok. Csak a kitört ajtóüveg tanúskodik arról, hogy nemcsak a falu kihalt, de a kultúra is. Belestem a törött ajtóüvegen. Szép tágas, világos terem. Székmaradványok szerteszéjjel, a sarokban csendesen gubbaszt egy régi, öreg zászoló, a falak fehéren, árván várják a közönséget. Még a napocska is kisütött, s bearanyozta a valamikori kultúrélet otthonának a falait. Volna itt hely az egész falu számára, ha valami csoda folytán föltámadna a kultúra! Azután átvillant a fejemen a gondolat, hogy talán még sincs minden vesze, hisz a megmaradt száz-egynéhány emberért is érdemes volna magyar műsort hozni, tájoltatni ebben a magányos épületben. De nemcsak magyar nyelven. Élnek itt még szerbek, bolgárok és románok is. Beszélgető-

társam, mintha a gondolataimat olvasta volna, megszólalt: – Már nemigen emlékszünk rája, mikor volt itt valami műsor, lehet, hogy még akkor, amikor én is szerepeltem – nevette el magát pajkosan a harangozó, de a hangjában megjelent fájdalom sehogyan sem akart elmúlni – nemcsak mi nem járunk ide, de mások se jönnek vendégszerepelni, legalábbis amióta én emlékszem – folytatta –, itt csak az a magyar szó hangzik el, amit a helybeliek kimondanak, és még nem felejtettek el.

A 250–260 lakosú faluban az, aki ünnepel, a helybeli vadászotthont veszi igénybe. Van ott egy kávézó is, amely a fiatalok közkedvelt szórakozóhelye, születésnap bulikat tartanak ott.

Az ünnepekről

Azokról az ünnepekről és megemlékezésekről, amelyeket a magyarság rendszeresen ünnepel, a rádió és a tévé jóvoltából értesülnek a surjániak. Ők maguk nem szerveznek megemlékezéseket. Nincs is kinek és kiért, vallják ők. De mégis akad két nagy ünnep, amely a harangozó Karcsi bácsi emlékezetébe belevésődött, és hosszú évek után a felszínre tört.

– A karácsonyt és a húsvétot ünnepeltük és ünnepeljük ma is, csak nem adjuk meg neki a módját, mint valamikor – kezdte a mondókáját –, mert én még betlehemeztem. Gyerekkoromban a betlehemmel jártuk a falut. Négy lány vitte a betlehemet, ők voltak az angyalok, és négy fiú is ment. A fiúkból egy katona volt, három pedig juhász. Mentünk a házakhoz és kérdeztük a gazdát: „Meghallgatják az angyali vigasságot?” Ha azt mondták, igen, akkor bement a katona, és szólította a többieket:

„– Gyere be, Maxus, gyere be, öreg, gyere be, Judás!” – Akkor a fiúk egyenként bementek, és lefeküdtek a földre. Általában a konyhában fogadtak bennünket, utánunk a lányok behozták a betlehemet, föltették az asztalra. A katona erre dirigált...

„Kelj fel, Maxus, kelj fel, öreg, kelj fel, Judás!” – erre fölkeltünk. A botunk végén lánc volt, azzal csörgettünk, s kórusban így szavaltunk:

*„Látom a gazdának jó szíve szándékát,
hogy megajándékozza a betlehemes fiúcskát.
Ha a gazdasszony jó, inni adna,
Minálunk is megindulna a vénasszony dala.”*

Persze gyerekek voltunk, inni nem kaptunk, de kaptunk pénzt, kalácsot, almát, diót... aztán elénekeltük a Csordapásztorokat és mentünk tovább. Nagyon szép volt akkor – jegyezte meg mosolygós arccal.

– Húsvétkor kerepeltünk, amikor elnémultak a harangok, fakerepelővel, amit az asztalosok fából csináltak. Jártuk a falut és kiabáltuk...

*„Emberek, emberek, megérkezett a hajnal,
kérjétek a Jézust, az ő szent anyját,
és gerjesszétek a szíveteket az örök ájtatosságára,
hogy eljussatok a menyei boldogságra.”*

Este pedig a következőket kerepeltük:

*„Megérkezett az est,
kérjétek Jézust és az ő szent anyját,
hogy elküldje mindannyiunknak
az ő szent őrző angyalát.”*

– tört fel a rigmus az emlékezet homályából. Nem kérdeztem meg, hogy ezeket a szép verseket miért nem adta tovább. Megörültem annak a ténynek, hogy most itt és először papírra vethetem, hogy megmaradjon mind-örökre.

Kőbe vésett emlék

– Van a falunak egy része, amely a Kamen³ nevet viseli – emlékszik vissza Karcsi bácsi. Egy kocsmai italozás közepette abban fogadtak a már amúgy is pittyes⁴ fiatal emberek, hogy ellopnak egy birkát a juhásztól. A juhász fölvtágó volt, mindig azzal kérkedett, hogy tőle nem lehet birkát lopni – kezdődött a mese. Az egyik közülük, a fogadás hevében, felpattant a lóra, és kivágatott a juhász kunyhójáig. Ott meglepetés érte, mert a juhász mérges kutyái lehúzták a lóról, és a „rablónak” vélt bátor hősünket darabokra tépték. A kocsmába csak a ló ballagott vissza, lovasa nélkül... Ezért van most ott egy kő az ő emlékére... – emlékezett Karcsi bácsi.

Erre is járt Rózsa Sándor

A bejárati kanyartól három km-re a surjáni pusztán, a gémeskút közvetlen közelében van a Rózsa Sándor-rét. Valamikor erdő volt ott, de kiirtották, hogy legyen a jószágot hol legeltetni, mivel az nagyobb haszonnal járt, mint az erdő. Egyszer Rózsa Sándor is erre járt, és az én nagyapám meg is vendégelte, ízletes bográcsgulyással – meséli a harangozó. – Sokáig beszéltek róla a faluban, s arról is, hogy az én nagyapám főztét ette.

³ Kamen – kő

72 ⁴ Pittyes – beitalozott, nem részeg, csak meglátszik rajta az alkohol hatása

Népi földrajzi elnevezések

Népi utcanevek Surjánon:

- Nagytutca – a főutca egyben a legnagyobb is.
- Somogyi utca – ahol a Somogyiék laktak.
- Gyöpsor – a gyepre néztek a házak.
- Bráity utca – ahol Bráityék laktak. (Ma Sonja Marinković utca.)
- Birkapásztorok útja – a két temető, a pravoszláv és a katolikus temető közötti rész, amelyen a birkákat terelték ki a legelőre.
- Heck-ház – a Heck sváb család házának romja.

A határnevek: Hát, Kamen, Hosszú-dűlő, Fölső-ér, Čavoško polje (a román határon van), Szelista, Variján, Rózsa Sándor-rét, Surjáni puszta, Faköröszt.

A lélekharang

– Itt havonta egyszer van mise, a hónap harmadik vasárnapján – közeledtünk óvatosan a beszélgetésünk végéhez. – De már úgy látszik, nincs is kinek misézni. A múltkor is csak ketten voltunk a templomban, egy idősenéni és jómagam – állapította meg a harangozó. – Nem kellemes se nekünk, hívőknek, de a miséző papnak se, hogy üres templomban prédikál. Pedig szép új templomunk van, 2010-ben építették újjá.

A katolikus templom és a mindentudó harang

– A harangozást rendszeresen betartom. Ha véletlen tudomásomra jut, hogy valahol egy földink elhalálozott, nem vagyok rest, kapom magam, és meg se állok a templomig. A surjáni harang szól annak a lelki üdvéért is. A surjániak már felismerik a harangozásomról, hogy egy valamikori falubeliért szól a harang.

Források

- Borovszky Samu (szerk.): Torontál vármegye. In *Magyarország vármegyéi és városai*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912
- 2011 Census of Population, Households and Dwellings in The Republic of Serbia: Ethnicity – Data by municipalities and cities PDF – Statistical Office of Republic Of Serbia, Belgrade. 2012. (2012. 11. 30.)
- Knjiga 1, *Stanovništvo, nacionalna ili etnička pripadnost, podaci po naseljima*, Republički zavod za statistiku, Beograd, februar 2003.
- Knjiga 9, *Stanovništvo, uporedni pregled broja stanovnika 1948, 1953, 1961, 1971, 1981, 1991, 2002, podaci po naseljima*, Republički zavod za statistiku, Beograd www.vmtt.org.rs/.../558_570_Toht_Glemba_A.pdf.